

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*: 10.01.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*:18.01.2018

Olmayan Yerde Bir Arayış: Rüyada Terakki*

Emre METE

YL Öğrencisi

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0002-5921-0569

Mail adresi: emremete76@gmail.com

Öz

Ütopyalar ideal toplum biçiminin edebi bir biçimde aktarılmasıdır. Bu yönüyle hem bir edebi tür hem de düşünce biçimidir. Ütopyacı düşünce modern anlamda Thomas More ile başlamıştır. Sonrasında da farklı coğrafyalara yayılmıştır. Türk edebiyatında ütopya geleneği 19. Yüzyıl sonrasında ortaya çıkmıştır. Mustafa Nazım Erzurumi'nin yazmış olduğu "Rüyada Terakki" eseri de bu geleneğin devamıdır. Bu çalışmadaki amacımız çok az bilinen bu eseri incelemek olacaktır. İnceleme kitabın yazıldığı toplumsal şartlar ile birlikte olacaktır. Rüyada Terakki bunun yanında Foucault'un iktidar analizleri ile de incelenecektir. Bu analizler eğitim, nüfus ve kontrol yapısını da içerecektir. Böylece ütopya biyopolitika ilişkisi ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ütopya, Biyopolitika, İktidar İlişkileri, Nüfus Kontrolü, Eğitim*

---

* TSBD 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuş tebliğin geliştirilmiş halidir.

Seeking In Neverland: Rüyada Terakki

Abstract

Utopias are the literary expression of the ideal form of society. In this respect utopias are both a literary genre and a form of thought. Modern utopian thought began with Thomas More. Then it spreaded to different lands. The utopian tradition in Turkish literature emerged after the 19th century. Mustafa Nazim Erzurumi's "Rüyada Terakki (Progress in the Dream)" is the continuation of the utopian tradition. The aim of this study is to examine little known of this work. The study also aims to examine the social conditions of the period in which the work was written. This study aims to use some concepts such as education, population in Foucault's analysis of power. Thus, the relation between utopia and biopolitics will be revealed.

Keywords: *Utopia, Biopolitics, Power Relations, Population Control, Education*

GİRİŞ

Ütopya, Yunancada “yok yer/olmayan yer” anlamına gelmektedir. Kelimenin anlamı her ne kadar yokluk şeklinde tanımlanmış olsa da bu yokluk durumu öngörülen yerin henüz görülmemiş olmasından ötürüdür. Bu yönüyle ütopyalar başka bir zaman dilimindeki umutlu bekleyişi temsil eder. Ütopyalar bir gelecek tahayyülü iken, aynı zamanda da yaşanan toplumun eleştirisidir. Ütopya edebiyatının kurucusu Thomas More da eserinde o dönemin İngiltere’sini eleştirmiştir. More, eleştirilerini edebiyat aracılığıyla yaparak geniş halk kitlelerine ulaşmayı başarmıştır. Bu ütopyacı düşünce Kumar’a göre çok eski dönemlerden beri var olsa da modern anlamda onu icat eden ünlü *Utopia (1516)* adlı eseri ile Thomas More olmuştur. ¹ Bu nedenle Utopia eserini bir milat olarak görebiliriz. Çünkü More’dan sonra domino taşı etkisi gibi binlerce ütopya kurgulanmıştır. Ütopyacı anlayış aynı kalmamış, farklı kültürler, farklı düşünceler, farklı toplumsal şartlardan beslenerek farklı bir biçim almıştır. Bu yönüyle ütopya modern dünyanın içine doğmuş, hem edebi bir gelenek hem de toplumsal dönüşümlerin merkezinde yer alan bir anlayış biçimidir.

Modern dünyanın doğuşu Kumar için coğrafi keşifler, Rönesans ve Reformlar ile olmuştur. Bu değişen Dünya ve toplum yapısı içerisinde modern ütopya yapısı da modern Avrupa’nın icadıdır. Bu yönüyle ütopyacı düşünce evrensel bir nitelik taşımamaktadır. Diğer toplumlarda ancak mesiyaniğin metinler ve ilkel mitler vardır, ütopya yoktur. Ütopya oluşturmaya en çok Çin Medeniyeti yaklaşmıştır. ² Kumar’ın bu düşüncesi ütopyacı düşüncenin yalnızca Batı’da aranmasına neden olmuştur. Ancak bu yargı tam anlamıyla doğru değildir. Özellikle 19. yüzyıl sonrası ütopyalar çok farklı toplumlara yayılmıştır.

19. yüzyılda Avrupa dışındaki diğer toplumlar büyük değişim ve dönüşümler içerisindeydi. Bu değişim ve dönüşümler ile Batı karşısında güçlenmeyi, geri kalmışlıklarını kaldırmayı amaçlamışlardır. Bu örneklerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti “modern” yapıya Zürcher’in iddia ettiği gibi 19. yüzyıl sonrasında bürünmüştür³. Modern yapıya geçiş sürecinde Batıya özgü yönetsel, askeri, edebi unsurlarda Osmanlı toplumuna giriş yapmış, düşünsel anlamda toplum değişim geçirmiştir. Batıdakine benzer biçimde bu değişim ve dönüşümler ışığında Türk edebiyatında ütopik eserler görülmeye başlanmıştır. Ütopik düşünce toplumda her zaman var olsa da modern anlamda ütopyalar ilk defa 19. yüzyılda yazılmıştır. Sonraki bölümde de bu bağlamda Türk edebiyatındaki ütopya geleneği tartışılacaktır.

---

¹ Krishan Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, çev. Hakan Tanıttıran, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 14-40

² Kumar, s. 39-46

³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gören, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 14

TÜRK EDEBİYATINDA ÜTOPYA

Türk Edebiyatında ütopyalar Batıdan oldukça geç bir tarihte, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda Batı tipi edebi türlerin birçoğu Türk edebiyatına kazandırılmış, Osmanlı toplumu Batı merkezli düşüncelerle tanışmaya başlamıştır. Bu dönemde ilk Batı tipi romanlar yazılmış, ütopyik eserler ilk defa bu dönemde kurgulanmıştır. Özellikle bir ayağı Batı’da olan Tanzimat dönemi yazarları bu birikimi sağlamışlardır.⁴

Tanzimat döneminde yazılan ütopyik eserlere bakıldığında, her biri toplumsal kaygıların ifade aracı olma görevini üstlenmiştir. Osmanlı’nın çöküşüne giden yolda Batı’nın giderek güç kazanması bu toplumsal kaygıların temel nedenidir. Öztürk’e göre Prens Sabahattin’in *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* eseri de bu kaygılara çözüm arayışıdır. Bu roman o dönemde Tanzimat yazarları için bir milat niteliği taşımış, pek çok yazar endişelerini dile getirmiştir⁵. Siyasi rüyalar bu endişelerin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi rüyalar esas itibariyle, şahsi rahatsızlıkların ve toplumsal yetersizliklerin eleştirel bir dil ile rüya ve uyku temasıyla okura aktaran edebi bir yazı türüdür. Siyasi rüyaların yazılış amacı siyasi yergi olsa da kimi metinlerin içerisinde ütopyik kurgular vardır. Bu yönüyle Türk edebiyatında ütopyaların bir kısmı siyasi rüyalarda aramamız gerekmektedir.⁶ O dönemim ağır toplarından olan Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın “Rüyaları” bu noktada örnek olarak gösterilebilir. Her iki yazar da rüya ve uyku halini esas alan, ütopyalar kaleme almışlardır.⁷ Bu rüya ve uyku durumu yalnızca bize özgü de değildir. Siyasi rüyaların yazıldığı dönemde Batı ve Rus edebiyatında ana karakterin uykuya daldığı ve kendini bambaşka bir dünya da bulduğu eser sayısı çok fazladır. Özellikle ütopyaya yeni bir ivme kazandıran Edward Bellamy’nin *Geçmişe Bakış – 2000’den 1887’ye* adlı eseri bu anlamda önemlidir. Bu ütopyada uyuduktan sonra 113 yıl sonra uyanan birinin hikâyesi anlatılmaktadır. William Morris’in *Hiçbir Yerden Haberler* isimli ütopyası da yine bu furyanın devamı niteliğindedir. Yalnızca Batı edebiyatında değil, Rus edebiyatında da uyku teması çok yaygındır. Seda Yumuşak incelemesinde Rus edebiyatında da bizdeki siyasi rüyalara benzer edebi eserler olduğunu ortaya koymuştur.⁸ Bu durum ütopyik düşüncenin nasıl yaygınlık gösterdiğini ve evresel bir forma ulaştığını ortaya koymaktadır.

Son olarak Servet-i Fünun grubundan da bahsetmemiz gerekir. İçerisinde çok önemli yazarları barındıran Servet-i Fünuncular hem ütopyik eserler yazmışlar, hem de ütopyalarını gerçekleştirmek için eyleme geçmişlerdir. Bu grubun önde

---

⁴ Sadık Usta, “Türkiye Deviminin Ütopyaları”, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 167, s. 8

⁵ Nurettin Öztürk, *Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1992

⁶ M. Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar*, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 23

⁷ Usta, s. 9

⁸ Firdevs Canbaz Yumuşak, “Ütopya, Karşı Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilig Dergisi*, sayı: 61, s. 54

gelen isimlerinden olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazmış olduğu *Hayat-ı Muhayyel adlı* eseri bu eylemin hatırasıdır. Romanda Servet-i Fünun grubunun Yeni Zelanda'da kurmayı düşledikleri ütöpik hayat kaleme alınmıştır. Fakat bu hayalleri maddi imkânsızlıklar nedeniyle gerçekleşmemiştir.⁹

19. yüzyıl Türk edebiyatında başlayan ütopya yazını 20. yüzyılın başlarında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki kaotik ortamda Molla Davudzade Nazım Erzurumi *Rüyada Terakki* isimli çok önemli bir eser kaleme almıştır. Bu eserde Erzurumi, siyasi rüya geleneği ile 19. yüzyıl Batılı ütopya tekniklerini harmanlamıştır. Şimdiki bölümde de Türk Edebiyatının en ilginç eserlerinden olan *Rüyada Terakki*'nin tarihsel ve toplumsal şartlar ışığında ütöpik analizi yapılacaktır.

BİR ÇÖKÜŞ DÖNEMİ RÜYASI

20. yüzyıl başladığında Osmanlı Devleti artık son demlerini yaşamaktaydı. Bu yüzyıl ülke tarihi açısından çöküşün, karamsarlığın, devrimlerin ve başlangıç yüzyılıydı. Böylesine kaotik bir dönemde Erzurumi *Rüyada Terakki* isimli kitabı yazmıştır. Yazarın 1913 yılında yazdığı bu eser dışında hayatı hakkında bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle eser analizimizi yazarın yaşamından ziyade toplumsal koşullar çerçevesinde ele alacağız.

Erzurumi'nin eseri kaleme aldığı yıllarda Osmanlı güçlü pozisyonunu yitirmiş, Avrupalılar karşısında ekonomik ve siyasal olarak çöküş içerisindeydi. Bu kısır döngüden çıkabilmek için yüzünü Batıya dönmüş, askeri, ekonomik ve yönetsel anlamda köklü değişimler yaşamıştır. Yönetsel alanda meşrutî monarşi benimsenmiş, padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. Bütün bu dönüşümler – II. Meşrutiyetin ilan edilip, İstibdat yönetiminin indirilmesi - kötü gidişatı değiştirmemiş, savaşlarda yenilgiler devam etmiştir. Her yenilgiyle birlikte toplum içinden çıkılamayan zifiri bir karanlığa sürüklenmiştir.

Karamsarlığın en fazla yaşandığı anlardan biri de Balkan Savaşları yenilgisi ile olmuştur. Bu savaşın ardında bıraktığı kötü bütün topluma, dolayısıyla da bütün edebiyata sirayet etmiştir. O dönemde yazılmış olan şiir, roman, gazeteler bu büyük drama sayfalarında yer vermişlerdir. Örneğin, Ömer Seyfettin'in *Bomba* ve *Beyaz Lale* adlı hikâyeleri, Halide Edib'in *Mevud Hüküm* adlı romanı, Reşat Nuri'nin *Akşam Güneşi* ve Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* adlı romanı gibi eserler Balkan Savaşları¹⁰ döneminde yazılmıştır.¹¹ Dönemin tarihsel ve

---

⁹ Ayhan Yalçınkaya, “Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya – Bir Giriş Denemesi”, 30.12.2017, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/utopya.pdf>, s. 6-7

¹⁰ Balkan Savaşları 1912-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında büyük bir yenilgi olmuştur. Yüzyıllardır Türk yurdu olarak görülen Rumeli'nin savunulmamış, Edirne düşman ordularınca ele geçirilmiştir. Osmanlı ordusu bu durumda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bulgar orduları İstanbul yakınlarına kadar gelmiş, payitahtın işgal edilmesi son anda engellenmiştir. İstanbul son anda savunulmuş olsa da savaşın

toplumsal analizi kısaca karamsarlık üzerinden okunabilir. Bu kötü durumdan bir çıkış olarak ütopyalar her zaman iyi bir seçenek olmuştur. Böylece yazar kendi yaşadığı toplumun kötü halinden bir nebze uzaklaşır.

Kitabın kurgusu bir rüya ile şekillenmiştir. Kitabın ana karakteri Nazım, döneminin neden kötü olduğunu düşünerek sıkıntılar içerisinde uykuya dalar. Uykuya daldıktan sonra kendisini dört yüz sene öncesinde bulur. Nazım, önce dört yüz sene öncesinde yaşayan dedesi ve arkadaşları ile tanışır ve aralarında koyu bir sohbet başlar. Sohbet, siyasi rüya geleneğini yansıtır biçimde bir dönem ve rejim eleştirisidir. Eleştiriler, çözümler ve çeşitli göndermeler sohbet içerisinde gösterildikten sonra kitabın ütöpik olarak değerlendirebileceğimiz kısmı başlar. Burada Nazım, dedesi ile birlikte geleceğe seyahat eder ve kendilerini 24. yüzyıl İstanbul’unda, yani “İleri İslam Medeniyetinde” bulurlar.

İleri İslam Medeniyeti gelecekte kurulacağı öngörölmüş bir ütöpik devlet yapılanmasıdır. Bu ütöpik yönetim biçiminin genel özellikleri tablo ile gösterilecektir. Böylelikle bu medeniyet hakkında net bir fikre sahip olabiliriz. Tabloda yansıtılan unsurlar genel ütopya biçimlerinde karşımıza çıkabilir. Bunun nedeni ütopyaların toplumsal düzen arayışı içerisinde olmasıdır. Bu nedenle içerisinde yönetsel, toplumsal, ekonomik unsurları barındırmalıdır. Tablo aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Tablo 1: Eserin Ütöpik Unsurları

UNSURLAR	<i>RÜYADA TERAKKİ</i> <i>Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi (1913)</i>
DEVLET/YÖNETİM	Meclis Hükümeti Sistemi. “Millet Meclisi” adlı yönetim organının ütopya için önemlidir. Aynı zamanda İstanbul’da uluslararası “Genel Meclis” vardır. Mahallelerde de “Cemiyet-i ihtiyariye” vardır.
CEZA/SUÇ UNSURU	Kahvehaneler, nargile, çay, kahve gibi bağımlılık yaratan şeyler yasaktır. Öldürme yoktur. Azarlama, sürgün etme, uzaklaştırma, vatandaşlıktan çıkarma vardır.
KENT/MEKÂN	İstanbul. Nüfusu 10 milyondan fazla. Gelişmiş, oldukça modern bir kent.
AİLE	Eşleşme yoluyla izdivaç vardır. İnsanlar kişisel özelliklerini metine dökerler. Kadın ve erkek bu metinlerden bakarak birbirleri ile evlenebilirler.

sonucu büyük bir hezimet olmuştur. Bu savaş sonunda Rumeli’ye acı bir veda gerçekleşmiş, Osmanlı Devleti’ne Rumeli’den büyük göçler olmuştur.

¹¹ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansıması”, *Balkan Araştırması Dergisi*, sayı:1, 103

ÇALIŞMA/İŞBÖLÜMÜ	Çalışma önemsendir. Hatta hayvanlar bile iş hayatındadır. Kadın erkek toplumda herkesin çalışması istenir.
DİN	İslam
MÜLKİYET/EKONOMİ	Para kullanılmaz. Alışverişlerde “itibar defteri” kullanılır. Özel mülkiyet olsa da fakir insan yoktur. Kapalı ekonomi benimsenmiş.
HİYERARŞİ	İnsanların göğsündeki rozet ile rütbeleri belirlenir.
EĞİTİM/KÜLTÜR	Eğitim önemsendir. Tevhit ve Terbiyehane’lerde insanlar doğumlarından itibaren eğitime tabi tutulurlar.
HUKUK	“İslam Medeniyeti Kanunu” adlı Anayasaları var.
ADALET	Her alanda adalete inanılır. Mahkemeler adildir ve kısa sürede karar alır.
AHLAK	Yalan söylemezler, sade giyinirler.
KADIN/ERKEK EŞİTLİĞİ	Kadın ve erkeğin aynı yerde bulunmaması sağlanmaktadır. Bu sebeple belli saatlerde erkek veya kadın dışarı çıkamaz.
TEKNOLOJİ	Bilimsel gelişme önemlidir. Gelişmeler Tevzin-i Hakikat Komisyonu aracılığı ile olur. Devridaim istinsah aynası , elektrikli sinematografik cep makineleri gibi icatları vardır.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	Ülkeler arası etkin ilişkiler vardır. Avrupa devletleri kötü durumdadır. Günümüzün üçüncü dünya ülkeleri bu ütopya da birlik içindedirler ve güçlüdürler.

Kaynak: Erzurumi, 2012a’dan yararlanılarak yapılmıştır.

Yukarıdaki tablo dar bir çerçevede *Rüyada Terakki*’yi açmaktadır. Fakat daha sonraki bölümde iktidar bağlamında bir tartışma yürütüleceği için bazı kritik yerlerinin daha geniş açılması gerekir. Bu nedenle ilk üzerinde duracağımız nokta *Rüyada Terakki*’de ki yönetim yapısı üzerine olacaktır. Yönetim biçiminin varlığı ütopya için zaruridir. Çünkü ütopya yazarı yaşadığı toplumu eleştirirken, kafasında alternatif bir toplum düzenini tasarlar. Bu düzen sorunsuz bir biçimde yürütülmelidir. Erzurumi de bu noktada yaşadığı istibdat toplumunu eleştirirken, yaşadığı topluma alternatif olarak İleri İslam Medeniyetini tasarlar. Medeniyetin başında kral ya da padişah bulunmamaktadır. Bunun yerine meclis hükümeti sistemini tercih etmiştir. Erzurumi’nin bu tercihi çok doğaldır. Çünkü kitabın yazıldığı dönemde Osmanlı Devleti’nde yönetimin önemli bir parçası da Meclisi Mebusan’dı.

Ütopyalar açısından hukuk ve cezalandırma sistemi de oldukça önemlidir. Ütopyaların düzeninin işlevsel olabilmesi ve sorunsuz bir şekilde devamı için cezalandırma sistemi belirgin olmalıdır. İleri İslam Medeniyetinde de cezalandırma sistemi, kurallar ve yasaklar oldukça belirgindir. Örneğin: İnsanı çalışmaktan alıkoyan çay, nargile ve kahvehane gibi bağımlılık yaratan şeyler yasaklanmıştır. Toplumda çoğu şey kurallara tabidir. İleri İslam Medeniyeti kural koyuculuğu ile otoriter bir rejimi andırmaktadır. Rejimin herkesçe bilinen bir anayasası da vardır. Bu anayasa ütopya da herkes tarafından bilinen adeta bir başucu kitabıdır. İçerisinde dini bilgiler, ahlaki kurallar, sosyal haklar, kişisel haklar, hayvan hakları gibi birçok hak ve ödevler vardır. Bu kural koyma biçimi kişilerin özel hayatlarına kadar uzanmıştır. Bu sistemde iktidar erkek ve kadının kamusal alanlara çıkışlarını bile kurallara bağlamıştır. Buna göre erkeğin çıktığı saatlerde kadınlar, kadınların çıktığı saatlerde de erkeklerin dışarıda olmaması gerekir. İleri İslam Medeniyeti her ne kadar otoriter bir rejim gibi olsa da cezalandırma sisteminde kişinin idam edilmesi yoktur. Ölüm cezaları yerine azarlama, sürgün etme, uzaklaştırma ve vatandaşlıktan çıkarma vardır. İleri İslam Medeniyetinde önemli olan adalettir ve adaletin de hızlı bir biçimde karar alması amaçlanır. Bu nedenle mahkemeleri bir gün içerisinde adil bir karar alır.

Ütopyalar için aile kurumu Türk anayasasında olduğu gibi toplumun temelidir. Modern devlet yapısında ve ütopya kurgularında bu temelin sağlam olması gerekir. Aile iyi olursa sistem de iyi yürüyecektir. Bu sebeple aile kurumu üzerinde bir kontrol mekanizması vardır. Bu mekanizma ütopyalarda daha açık seçik bir biçimde görülmektedir. *Rüyada Terakki* ütopyası da bunların dışında değildir. Aile yönetimin yetki alanındadır. *Rüyada Terakki*'de aşk evliliği yoktur. Devlet eliyle düzenlenmiş bir eşleşme sistemi ile evlilik yapılmaktadır. Bu sistemde evlenmek isteyen her iki cinsten özelliklerini kâğıda sıralar. Karşılıklı bir eşleşme varsa evlilik gerçekleşir. Evliliğin bu şekilde daha iyi olacağı ve bu evlilikten doğacak çocukların sistemin devamlılığı için iyi yetişeceği varsayılmıştır.

Sonraki önemli unsur kent/mekân üzerine olacaktır. Kent ve mekân, Thomas More'dan günümüzün modern ütopyalarına kadar daima önemli bir parametre olmuştur. Kentler yaşamın devamlılığının sağlandığı yerlerdir. Bu nedenle ütopyalarda yaşanan kentler olabildiğince ayrıntılı biçimde betimlenmeye çalışılır. Mimarlık alanında uzman pek çok kişinin ütopyalara ilgi duymasının sebebi de budur. *Rüyada Terakki* için de kent gurur kaynağıdır. İleri İslam Medeniyeti'nin bütün şatafatının yaşandığı kent günümüzde de önemini kaybetmeyen İstanbul'dur. İstanbul'un nüfusunu on milyondur. Ayrıca Erzurum'un İstanbul'u günümüzde olduğu gibi yüksek katlı binalarla çevrilmiştir. Şehirde ulaşım ise elektrikli trenler ve üç katlı köprüyle sağlanmaktadır. Avrupa şehirlerinde olduğu gibi kalabalık meydanlarda canlı bir hayat vardır. İstanbul'un bu denli güzel resmedilmesi Seda Uyanık'ın da dikkatini çekmiştir. Uyanık'a göre eserde iki farklı İstanbul kurgusu vardır.

Kitabın başlangıcında sefil bir haldeki İstanbul, daha sonra medeniyetin başkenti haline gelmiştir¹².

Sonraki önemli unsur “çalışma hayatı/iş-bölümü”dür. Çalışma hayatı ve iş-bölümü ütopyalar için kurucu unsur niteliğindedir. Çünkü ütopyanın kaynakları sınırsız değildir. Böyle olmaması ütopyanın gerçekleştirilebilir olmasını mümkün kılmaz, ütopyanın daha çok fantastik bir kurguya gitmesine neden olabilir. Bu sebeple ütopyalarda sürekli bir üretim ve çalışma düzeni olması gerekir. Ütopyalarda çalışma durumu genelde kolektif bir biçimde, ütopyanın yararına yürütülen bir vatandaşlık görevidir. Bu durum 19. yüzyıl sonrası ütopyalarında da değişmemiş; fakat üretim ve çalışma düzeni daha endüstriyel bir biçim almıştır. *Rüyada Terakki* ütopyası da 19. yüzyıl modern ütopyalarından etkilenmiştir. İleri İslam Medeniyetinde üretim büyük fabrikalarda yapılmaktadır. Üretim toplumun geneline yayılmıştır. Kadın, erkek ve hatta hayvanlar bile aktif olarak bu çalışma düzeninin içerisinde. İleri İslam Medeniyetinde çalışma ve üretimin kolektif bir biçimde yürütülmesi özel mülkiyeti kaldırmasına neden olmamıştır. Ayrıca ticaret önemsenir ve rekabet de devlet tarafından yaratılır. Fakat ilginç bir biçimde alışverişler para ile yapılmaz. Günümüz kredi kartlarına benzer olan “itibar defteri” ile alışveriş yürütülür. Alınacak ürünün değeri itibar defterinde belirtilir ve alışveriş tamamlanır. Bu yönüyle Edward Bellamy’nin *Geçmişe Bakış – 2000’den 1887’e* ütopyasıyla benzerlik taşımaktadır. Bellamy’de ütopyasında para yerine kredi sistemini kullanmıştır. Bu yönüyle Erzurumi, Bellamy’den etkilenmiş olabilir.

Rüyada Terakki ütopyasında kadın-erkek arasındaki durumuna baktığımızda ise çelişkili durumlar karşımıza çıkmaktadır. Kadın erkeğin statü ve hakları İslami çerçevede ele alınmıştır. Yani bir kadın erkek eşitliği yoktur ama adalet çerçevesinde hakların kullanımı eşittir. Burada kadının salt olarak sosyal hayattan dışlandığı bir durumdan da söz edemeyiz. Kadın eğitimde, çalışma hayatında aktif biçimde yer almaktadır. Fakat bunları yaparken erkeklerden yalıtılmış olarak yapmaktadır. Kendi muhitleri, şehrin farklı yerlerinde kendi eğlence yerleri vardır. Bu yerlere erkeklerin gelmesi yasaktır. Kadınların kendi yaşam alanlarının olması, *Rüyada Terakki* kitabını inceleyen Murat Gülsoy açısından ilginç gelmiştir. Gülsoy, kadının kamusal alandan dışlanmasının ve onlara ayrıksı mekânlar yapılması uygulamasının günümüzde Suudi Arabistan tarafından hayata geçirilmeye çalışıldığından bahsetmektedir¹³. Kadının ortak alandan uzaklaştırılmaya çalışılıp, onlara yeni mekânlar kurulması anlayışı acaba İslami düşünce için hep bir ütopya mıdır?

---

¹² Seda Uyanık, **Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 121

¹³ Murat Gülsoy, “Edebiyatımızdaki İlk Ütopya Örneklerinden Rüyada Terakki ve İleri İslam Medeniyeti Rüyası”, **Notos Öykü**, sayı: 36, s. 56-60

Son olarak Teknoloji konusuna değinmemiz gerekir. Çünkü diğer Türk ütopyalarından farklı olarak *Rüyada Terakki*'de bilim ve endüstri üzerinde daha fazla durulmuştur. *Rüyada Terakki*'de bugünün insanını oldukça şaşırtacak, Jules Verne vari gelecek öngörüleridir. Bu düşüncelerden biri Gülsoy'a göre "facebook¹⁴"dur. ¹⁵ Kitaptan ilgili bölümü okuduğumuzda benzerlik gerçekten de insanı şaşırtmaktadır.

"O iki yeni ahbap yekdiğerine birer numara verirler. Mesela biri diğerine 'Ben seni bir numarayla ahbaplığa kabul ettim' der. Diğer de berikini aynı numarayla kabul ettiği takdirde o veçhile defterine yazar. Ondan sonra dostluklarını azar azar ileri götürmeye başlarlar. Dostluk, ahbaplık arttıkça bu numaralar da artar.

*Bir ademin ne kadar ve ne derece dostu olduğu defterine kaydedilen numaralardan anlaşılır. Bir kimse haber alırsınız ki, on bin numarası vardır. Derhal hükmedersiniz ki o kimse bir insan-ı kâmindir; çünkü mutlaka birkaç yüz dosta sahip olmuştur. "*¹⁶

Erzurumi'nin yukarıdaki alıntıdan anlayacağımız gibi hayal gücü oldukça gelişmiştir. Günümüzde de kullanılan ve o dönemde olmayan birçok olguyu kafasında kurgulamıştır. Bu nedenle *Rüyada Terakki*, Seda Uyanık tarafından bilim-kurgu kategorisinde incelenmiştir¹⁷. Erzurumi'yi bir bilim kurgu yazarı olarak da görmemize neden olan buluşlardan biri de kitaptaki ifadeyle "elektrikli sinematografik cep makineleri"dir. Bu cihaz günümüzün akıllı cihazlarına çok benzemektedir. Resimleri hareketli biçimde oynatabilme özelliğine sahiptir. Adı geçen diğer icatlar ise giyilebilen uçma makinası, su ile çalışan motor, elli bin kilometre alanı görmeyi sağlayan alet, hoparlördür. ¹⁸ Fakat ayrı bir parantez açmamız gereken buluşu "devridaim istinsah aynası"dır. Bu aynalar her şeyi gözetleyen MOBESE sistemi gibidir. Erzurumi'nin 1913 yılında, günümüzde dahi ileri teknoloji ürünleri sayılan şeyleri hayal etmesi oldukça ilginçtir.

Bu bölümde çoğu ütopya kurgusunda yer alan unsurlar tablo yardımıyla gösterilmiştir. Daha sonra da içlerindeki bazı unsurlar daha da açılmaya çalışılmıştır. Böylece Türk Edebiyatında çok az bilinen *Rüyada Terakki*, okur tarafından daha iyi bir biçimde tanınacaktır. Eseri daha iyi tanıyabilmemiz, sonraki bölümde eseri biyopolitik kavram setleriyle yapacağımız analizimize de yardımcı olacaktır.

---

¹⁴ Facebook insanların çevrimiçi olarak birbirleriyle etkileşime girdikleri, arkadaş oldukları sosyal bir ağıdır. Şubat 2004'de Amerikalı bir öğrenci olan Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. Günümüzde milyonlarca üye sayısına ulaşmıştır.

¹⁵ Gülsoy, s.61

¹⁶ Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi, **Rüyada Terakki**, çev. Hilal Aydın ve Öykü Özer, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012a, s. 81

¹⁷ Uyanık, s. 119-135

¹⁸ Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi, **Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyeyet**, İstanbul, 2012b, s. 94

RÜYADA TERAKKİ ÜTOPYASININ BİYOPOLİTİK ANALİZİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde ütopya olgusu derinlemesine incelenmiş ve edebi bir tür olarak ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda çok az bilinen bir Türk ütopyası olan *Rüyada Terakki* hem bir siyasi rüya hem de ütopya olarak incelenmiştir. Bunun yanında ütopyalar yalnızca edebi metinler de değildir. Bu bağlamda ütopyaları biyopolitik unsurlarla ele alabiliriz. Çünkü ütopyalar toplumsal endişenin eleştirel bir ürünüdür. Ütopya yazarı toplumun aksayan yönlerine ideal bir toplum tasarımı ile çözüm sağlamaya çalışır. Hayali olan bu toplumlar dünyevi yönetim unsurlarını da barındırmaktadır. Bu sebeple ütopyaları toplumun aynası olarak betimlemek yanlış olmaz. Zaten Erzurumi'de kitabının adeta bu tezimizi tasdikleyerek başlamaktadır:

“Bu rüyadan gaye ve maksat, vatan ve milletin ilerlemesini ve yükselmesini sağlamaktır.

İçindekiler: fen, sanat, ticaret ve ziraat - usul, kurallar, tertip, görgü – Ahlak, adap ve iyi ilişkiler – Akıl yürütmeler, tartışmalar ve düşünceler – Elden geldiğince her ilimden, her fenden bahseden eğlenceli faydalı bir kitaptır.

Rüyanın içeriği gittikçe tatlılaşacaktır.”¹⁹

Karl Marx için de edebi metinler kimi zaman bilimsel kaynak olarak ele alınabilir. *“Karl Marx Fransız tarihini öğrenmek isteyenlere Fransız tarihçilerini değil, Fransız romancılarını tavsiye ederken, edebiyatın tarihe tanıklığının, en az tarih bilimi kadar, hatta ondan bile değerli olabileceğini ifade ve ispat etmek ister.”²⁰* Bu sebeple edebi bir tür olan ütopyalar, tarihi ve toplumu incelememizi sağlayabilir.

Ütopyalar bir arzu dünyası inşasıdır. Bu arzular dünyasının içeriği ütopyadan ütopyaya değişiklik göstermektedir. Doğumumuzdan itibaren hazlarımızla şekillenen varlıklarız. Bizi biz yapan bu yapı alelade bir biçimde boş bırakılıp, kendi kaderine terk edilemeyecek kadar önemlidir. Sistem çarkı içerisinde hazlar şekillendirilmeli, ayıklanmalı ve kontrol edilmelidir. Hem ütopyalarda hem de günümüz yönetimlerindeki bu ortak yapının işlevsel hale gelmesi ancak iktidar ile olabilmektedir. Foucault için de iktidar yalnızca baskı aygıtı değildir. İktidar arzuyu yaratarak, zevki kışkırtarak, bilgiyi üreterek baskıda daha derinlere inmektedir. Buradaki iktidar kendini beden ve hayat üzerinden biçimlendirebilir. Foucault bu analizini tarihsellendirme üzerinden yapmaktadır. Bu tarihsel analizinde değişen bir iktidar biçimi vardır. Foucault'a göre 17. yüzyıldan itibaren bireyin bedenini disipline eden ve nüfus üzerinde denetlemeye giden bir iktidar ortaya çıkmıştır. Burada söz edilen disiplinde amaç, insan bedeninin

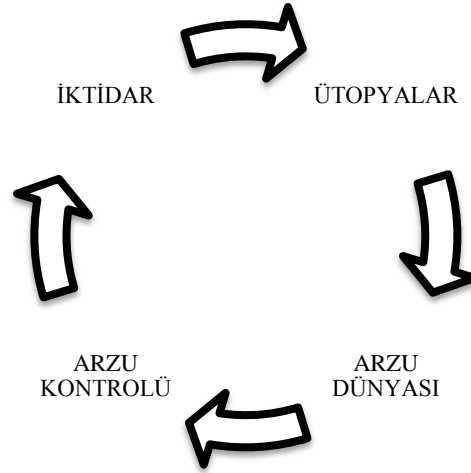
---

¹⁹ Erzurumi, 2012b, s. 1

²⁰ Yenisoy, s. 91

üretimini arttırmak ve yönetmek üzerine olmuştur²¹. Foucault sonrasında bu tarihsel analizini daha da genişletmiştir. Ona göre günümüz toplumları norma dayalı bir *norm toplumu* haline gelmiştir. Foucault'a göre: *Bu toplum, çok daha başka bir gözetleme ve kontrol sistemi gerektirir: Bitip tükenmeyen bir görünürlük, bireylerin sürekli sınıflandırılması, hiyerarşikleştirme, nitelendirme, sınırların oluşturulması, teşhis koyma. Norm, bireyleri bölümlere ayırmanın ölçütü halini alır.* ²²Bu şekilde özne iktidara dâhil olmaktadır. İktidar beden üzerinde, hazlar üzerinde kontrolünü sağlamlaştırdığı ölçüde ayakta kalabilir. Modern devletlerin ve ütopyaların yönetim biçimleri farklılık gösterebilir. Örneğin: *Rüyada Terakki*'de "Meclis Hükümeti Sistemi" varken, *Güneş Ülkesi*'nin ²³başında bir kral bulunur. Fakat önemli olan yönetim biçimi değil, iktidarın varlığıdır.

Şekil 1: Ütopya/İktidar Döngüsü

Şekil 1’de ütopyaların iktidar ile olan ilişkiselliği ortaya konulmuştur. Ütopyalar toplumsal koşulların kötü olduğu bir yerde, mutluluk vaat eden bir gelecek tahayyülü olarak ortaya çıkar. İktidar yalnızca kötülük sağlayıcı olarak görülmemelidir. Foucault için de iktidar yalnızca negatif bir biçimde ortaya çıkmaz. Eğer negatif biçimde olsaydı, (sansür, engelleme, dışlama) çok dayanıksız olurdu. ²⁴ Önemli iktidar analizleri bulunan Foucault, arzu dünyasının kontrolü üzerinde durmaktadır. Ona göre iktidar ile arzu arasında bir bağ kurmamız gerekmektedir. Arzular iktidar tarafından bastırılmaktadır. “*İktidar*

²¹ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, çev. Utku Özmağas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56-57

²² Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. Ferda Keskin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 77-78

²³ Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016

²⁴ Foucault, 2012, s. 42

arzu üzerinde yalnızca dış bir etkiye sahipse bir kurtuluş vaadine, yok eğer iktidar arzuyu kuruyorsa onu olumlamaya götürür."²⁵ İktidar bu nedenle hem negatif hem de pozitif bir biçimde kendine alan yaratır. İktidar tek biçimli değil, esnek bir formdadır. İktidarı bir arzu makinasına benzetebiliriz. Bu arzu makinası içerisindeki çarklarla birlikte uyum içerisinde çalışmalıdır. Uyum önemlidir, çünkü çarklardan birinin aksaması durumunda iktidarın bu akışkan, gizli yapısı da bozulacaktır. Bu yapıyı sağlayan çarkları bilgi, eğitim, nüfus ve kontrol olarak sıralayabiliriz. Bu çarklar aynı zamanda iktidar ilişkilerini de sağlamaktadır. İktidar ilişkileri iktidarı güçlendirirken, köklerini de toplumun her alanına salar ve hâkimiyetini de artırır.

İktidar kendini oluşturmak için ihtiyaç duyduğu tekniklerden ilki bilgi-iktidar ilişkisidir. İktidar bilgi yoluyla hem gizli kalmayı başarmakta hem de her yerde olabilmektedir. İktidarın gücünün kaynağı, bilgidir. İktidar bilgi ve söylem teknikleri ile bireyi kontrol altına almaktadır. Kişinin bilgisine sahip olmak iktidar için bu nedenle önem teşkil etmektedir.²⁶ Ütopyaların arzu dünyasının kontrolünü iktidar yoluyla sağladığını söylemiştik. Arzuları kontrol eden iktidar işlevsellik kazanabilmek için uyruğunun bütün bilgisine sahip olmalı ve bu bilgi akışı bir süreklilik içermelidir. Foucault'a göre, *İktidarın işleyişi sürekli olarak bilgi yaratır ve aksi yönde, bilgi de iktidar etkilerine yol açar.*²⁷

İktidarın kişinin bilgisine sahip olma isteği ve kişinin her şeyi anlatma ilkesi son iki yüzyıldır ivme kazanmıştır. Foucault bilgiye sahip olma kültürünü ilk defa Hristiyan öğretisindeki "günah çıkarma ritüeli"ne dayandırmıştır. Hristiyanlık öğretisindeki günah çıkarma ona göre tam anlamıyla arzunun denetimini sağlamak içindir.²⁸ Modern dönem iktidar uygulamaları, günah çıkarma ritüelinde olduğu gibi kişinin bilgisine sahip olmayı amaçlar. Hristiyanlıktaki günahların itiraf edilmesi, bir itiraf kültürü oluşturmuştur. Modern iktidar da bu modeli kendine aktarmıştır. Bu olgu modern iktidarlar da olduğu gibi, ütopyalarda da geçerlidir. Bilgiye sahip olmak, arzu denetimini sağlar. Arzu denetimi sorunsuz sağlanan toplumun sistemi de devam edebilir. Bu sebeple aralarında ilişkisellik bulunan ütopyalar ve iktidar açısından bilginin toplanması oldukça önemlidir.

Rüyada Terakki ütopyası iktidar-bilgi ilişkisi bağlamında birçok örnek barındırmaktadır. İleri İslam Medeniyetinde kişiler doğumlarından itibaren numaralandırılarak sisteme kayıt olurlar. Bu kişilere numaralar verildikten sonra röntgen cihazından da geçmektedirler. Röntgen cihazları yoluyla kişinin hastalıklarını da teşhis edebilmektedir. Kişilerin bilgilerine bu şekilde sahip olan iktidar onları gözetleyebilir, disipline edebilir veya düzene sokabilir.

---

²⁵ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 62-63

²⁶ Foucault, 2016, s. 73

²⁷ Foucault, 2012, s. 35

²⁸ Foucault, 2012, s. 181

Bilginin iktidar ile işlevi ele alındıktan sonra bakılması gereken diğer ilişki ağı da eğitimidir. İktidar süreci ile eğitim birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Eğitim süreci ile iktidar insanda belli bir karakter oluşturarak onun yaşamını yönetmeyi amaçlar. Bu sebeple eğitim süreci, yalnızca kişileri eğitmek olarak anlaşılmamalıdır. Eğitim bunun yanında iktidarın istekleri çerçevesinde dönüştüren bir olgu olarak ele alınmalıdır. Foucault da eğitim süreci ve okulların sadece okuma yazma öğretme, bilgi aktarmayı amaçlamadıklarını belirtmiştir. Ona göre okullar iktidarın vücut bulduğu dayatma alanlarından biridir.²⁹ Hem ütopyalarda hem de günümüz iktidarlarının amacı kendilerine bağlı bireyler yaratmaktır. Bunu gerçekleştirmek ancak eğitim yoluyla olacaktır. Bu yönüyle eğitim daima içinde yönetim ve iktidar unsurlarını barındırmaktadır.

Eğitim ile iktidar arasındaki bu yakın ilişki modern dönemde katlanarak artmıştır. Yeni üretim biçimleri ile birlikte insan bedenine duyulan ihtiyaç daha fazla artmıştır. Bedenin becerilerinin artırılması da ancak eğitim yoluyla olmaktadır. Beden merkezli bir eğitim süreci bizi biyopolitikaya götürmektedir. Şentürk'ün belirttiği gibi bu dönüşüm eski tip emir-itaat biçiminden daha disiplinler iktidar biçimine dönüşümü sağlamıştır. Bu model biyoiktidarı referans almış, iktidarın istekleri doğrultusunda insan modeli oluşturmak amaçlanmıştır. Kendisini ölüm ile şekillendiren eski emir-itaat biçimi, yerini yaşamı merkeze alan bu modele bırakmıştır. Bu yeni modelin iktidar biçimi de eğitimi yaşamla özdeşleştirmiştir.³⁰

Ütopyalardaki yönetimler biyopolitik iktidar biçimlerinde olduğu gibi eğitimi kendi kontrolleri altına almaya çalışırlar. Bu durum klasik ütopyalardan başlayarak günümüzdeki ütopyalara varana dek değişmemiştir. *Rüyada Terakki* ütopyasında da devletin devamlılığı için eğitim merkeze alınmıştır. İleri İslam Medeniyetinde eğitim, iktidarın güdümündedir. Bu eğitim süreci doğumdan itibaren başlar. Çocukların doğumunun gerçekleştiği ve eğitim görmeye başladıkları kurumun ismi, “Tevlit ve Terbiyehane” dir. Bu kurumda çocuklar devlet kontrolünde yetiştirilmektedir. Çocuk, doğumundan itibaren eğitime tabi tutulur ve 5 yaşına geldiğinde hangi mesleğe yatkın olduğuna bakılır. Çocuk yetenekli olduğu mesleğe yönlendirilir. Bu durum, kurumun aynı zamanda biyopolitik anlamda bedenleri üretme merkezi olarak belirtilebilir. 1913 yılında yazılan bu ütopyada Tevlit ve Terbiyehane kurumu bir ütopyik hayal olarak kurgulanmıştır. İlginç olan durum ise, ülkemizde 1926 yılında kurulan “Talim ve Terbiye Dairesi” ile hem isim olarak hem de faaliyetler bakımından benzerlikler taşımasıdır.

---

²⁹ Foucault, 2012, s. 49

³⁰ İlknur Şentürk ve Selahattin Turan, “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 2012, cilt: 18, sayı: 2, s. 252

Ütopyalar için önemli bir diğer nokta da nüfusun kontrolüdür. Biyopolitik olarak nüfus, üretimin bir parçası olduğu için önemlidir. Nüfusun üretimi ekonomik, siyasi ve dini söylemlerin hep içerisinde olmuştur. Foucault'un iktidar analizinde de nüfus konusu büyük önem taşır. Foucault'a göre de iktidar, nüfusu kimi zaman doğum yanlısı, kimi zamansa doğumları kısıtlayıcı yönde hareket ettirir. Devlet kurumları da bu amaçla artık nüfus artışını doğal bir artış olarak ele almazlar. Onlara göre nüfusun artışı sanayileşme, üretim gibi etkenlerle birlikte ele alınmalıdır.³¹ Ütopyalar devamlılık için nüfusun kontrolünü de elinde tutmak ister. Nüfusun hangi düzeyde artacağı tamamen iktidarın tekelindedir. Kimi zaman doğum yanlısı, kimi zamanda da doğumları kısıtlayıcı yapı modern iktidarlar gibi ütopyalar için de bir zorunluluktur. Bunu hem klasik hem de modern ütopyalarda görmemiz mümkündür.

Örneğin Thomas More'un ütopyasında krallık şehirlerinde sadece belli düzeyde bir nüfusa izin verilmektedir. Eğer nüfus fazlalığı varsa yeni bir şehir oluşturulur. Fakat bir kıtlık ya da savaş durumunda nüfus azaldıysa başka ülkelerden nüfus takviyesi yapılmaktadır.³² Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ütopyasında çocuk doğurmak öznel bir durum değil, toplumsal olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Üremek devlet yararına kutsal bir görevdir.

*... çocuk doğurmayı bireysel değil, toplumsal bir olgu olarak değerlendirirler; çünkü onlara göre çocuklar toplumun birer azasıdır.*³³

*...Sevgiye gelince, asıl görevi üreme işini gözetmek. Erkeğin ve kadının kusursuz bir soy üretecek şekilde çiftleşmesini sağlamak. Bu konuda bizimle alay ediyorlar, çünkü biz atların, köpeklerin üremesine onca özen gösterirken insanların üremesine kayıtsız kalıyormuşuz. Sevgi doğan çocukların yetiştirilmesinden sorumlu... yani beslenmeyle, giyim kuşamla ve cinsel birleşmeyle ilgili ne var ne yoksa hepsinden sorumlu ve bu sanatları öğretmekle yükümlü erkek ve kadın öğreticileri yönetmekle görevli.*³⁴

Modern dönem ütopyası olan *Rüyada Terakki*'de de nüfusun kontrolü ve çoğalması iktidarın elindedir. Nüfusun nitelikli biçimde çoğalması amaçlanır. Çünkü çocuklar ütopyanın geleceği olarak görülürler. Ütopyada geleceğin iyi şekillenebilmesi için evlilikler de başarılı olmalıdır. İyi bir evlilik doğacak çocuğun da iyi yetişmesini sağlayacaktır. Bu sebeple İleri İslam Medeniyetinde evlilikler fazlaca önemsenir. Evlilik daha önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi eşleşme yöntemiyle gerçekleşir. Evlilik bağı bu şekilde daha pragmatik yollarla kurulmuştur. Bu şekilde doğacak çocukların da topluma daha yararlı olacağı düşünülmüştür.

---

³¹ Foucault, 2016, s. 25-30

³² Thomas More, **Utopia**, çev. Selahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mina Urgan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016

³³ Campanella, s. 65

³⁴ Campanella, s. 42-43

Ütopyalar ile ilgili ele alacağımız son nokta kontrol yapısı olacaktır. Daha önceden de iktidarın görünmez olduğunu, ancak aynı zamanda her yerde olduğunu belirtmiştik. İktidarın bu heryerdeliğini kontrol toplumunu sağlanması ile gerçekleşebilir. İktidar “görülmeden gözetleme” yoluyla toplumun kılcal damarlarına kadar işlemektedir. Bu görülmeden gözetleme durumunu ilk defa Jeremy Bentham, “Panoptikon” kavramıyla ortaya koymuştur. Bu kavramı bir mimarlık örneği olarak incelemiştir. Panoptikon kavramına göre oluşturulan hapisane binasının merkezinde bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Bu kule, binanın içerisinde kalan herkesi görebilmektedir. Fakat içeride kalan mahkûmlar gözetleyen bekçileri göremezler. Kulede gözetleyen kimse olmasa bile insanlar sürekli gözlem altında olduklarını düşünmektedirler. Bu sürekli gözlem durumunda vaziyetlerine çekidüzen veren mahkûmlar iktidarın sürekli denetimi altında olacaktır.³⁵

Foucault da “Panoptikon” kavramını iktidar ilişkilerini açıklamak için kullanmıştır. Ona göre toplum sürekli gözlenen, disipline edilmiş bir halde büyük bir kapatılma içerisinde. Bu büyük kapatılma durumu veba ve cüzzam hastalıkları analizi ile ulaşılmıştır. Buna göre cüzzamda toplumdan bireyler sürgün edilince “ari bir topluluk” yaratılırken, veba hastalığında herkesin gözetlenmesi ile birlikte “disipline edilmiş” bir kapalı toplum ortaya çıkmaktadır.³⁶

Ütopyalarda da kapatılma ve iktidarın sürekli gözlem alanlarıdır. Sürekli gözlem altında bulunan ütopya vatandaşları, yönetimin istemediği durumları gerçekleştirmekte zorlanacaktır. *Rüyada Terakki* ütopyasında da bu durum ön plana çıkmaktadır. Ütopyanın teknoloji kısmında değindiğimiz “devirdaim istinsah aynaları”, kişiye ait nüfus numaraları ile yönetim, görünmeden izleyerek iktidarını sağlamlaştırır; toplumun üzerindeki kontrol mekanizması ile de kontrolü gerçekleştirir. İleri İslam Medeniye’sinin güçlü pozisyonda olmasının nedenlerinden biri de bu olmalı.

Son olarak kısaca özetlemek gerekirse ütopyalar bir arzu dünyası inşasıdır. Ütopyalar kurgulanan arzu dünyasının devamlılığını amaçlamaktadır. Arzu kontrolü ve devamlılığı da ancak iktidar yoluyla gerçekleşecektir. İktidar bu kontrolü sağlamak için de çeşitli araçlara ihtiyaç duymaktadır. Bu araçlar bilgi, eğitim, nüfus ve kontrol toplumu olarak sayılabilir. Bu araçları kullanan iktidar görünmemesine rağmen bireyler üzerinde etkindir. Görünmeden gören, toplumu disipline eden, onları şekillendiren bu iktidar biçimi ütopyalarda da karşımıza

---

³⁵ Gizem Özdel, “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon ile İktidarın Gözü Göstergeleri”, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2012, cilt: 2, sayı: 1, s. 23-34

³⁶ Emre Koyuncu, “Foucault’un Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu”, *Biyopolitika (2. Cilt): Foucault’dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*, (Ed. Onur Kartal), Nota Bene Yayınları, İstanbul, 2016, s. 30-31

çıkılmaktadır. Bu bölümde de bu iktidar tekniklerinin ütopyaların kurgusunda nasıl önemli olduğu örnekleri ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Thomas More'un 1516'da yazmış olduğu *Utopia* adlı eseri bir edebi türün oluşmasını sağlamıştır. Bu eser, aynı zamanda bir düşünce biçiminin oluşmasını sağlamıştır. Ütopyacı düşüncede insanlar yaşadıkları toplum ile yüzleşmeye başlamış, toplumun aksayan ve daha iyi olması gereken yönlerini eserlerine yansıtmışlardır. Böylelikle hem yaşadıkları dünyayı değiştirme kabiliyetlerini ortaya koymuşlar, hem de geleceğe dair umutlarını gözler önüne sermişlerdir. Bu söylemler, aynı zamanda ideal olan toplum biçimini yani tabiri caizse "Aden Bahçesi"ni yeniden kurma eylemidir.

Burada belirtilen ideal toplum düzeni, yalnızca hayal ürünü olan fantastik kurgu değildir. Gerçekleşmesi mümkün alternatif düzenlerdir. Her ütopya yazarı düşledikleri toplum tasarımlarının uygulanabilir olmasını bekler. Thomas More "*Utopia devletinin birçok özelliklerini şehirlerimizde görmek isterim. Bir umuttan çok dilektir bu*³⁷." sözleri ile sadece umuda değil, beklentiye de sahip olduğunu belirtmiştir. More'dan Erzurumi'ye kadar gelen ütopya yazarlarının çoğunda bu durum değişmemiş, hepsi toplumsal düzen oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu kurguların gerçekleştirilebilir olabilmesi sağlayan şey, içerisinde dünyevi yönetim ve iktidar unsurlarını barındırmasıdır. Ütopyalar bir kutsal metin değildir ve kutsal bir metin gibi cennet tahayyülü oluşturmayı amaçlamaz. Ütopyalar hâlihazırda dünyada oluşturulabilecek ideal toplum biçimini kurmayı amaçlar. Bu toplum ve düzen dünyevi iktidar biçimlerini taşımalıdır. Modern yönetim unsurları etrafında şekillenen ütopyaların her zaman iyi kalabilmesi, Foucault'un iktidar analizinde olduğu gibi ancak toplumun her alanına hâkim olması ile gerçekleşebilir. Toplumun kılcal damarlarına kadar ilerleyen bu iktidar ağının merkezinde beden vardır. İktidar, bedeni ve arzuyu kontrol edebilmek için çeşitli mekanizmaları faaliyete geçirir. Bu çalışmada da ütopya-iktidar ilişkiseliliği merkezinde bu mekanizmalar ortaya konulmuş, biyopolitik kavram setleri ile de açılmaya çalışılmıştır. Böylelikle edebi alanda da biyopolitik inceleme yapılabileceği gösterilmiştir.

---

³⁷ More, s. 105

KAYNAKÇA

- Ayhan Yalçinkaya, “**Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya – Bir Giriş Denemesi**”, 30.12.2017, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/utopya.pdf>
- Emre Koyuncu, “Foucault’un Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu”, **Biyopolitika (2. Cilt): Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri**, (Ed. Onur Kartal), Nota Bene Yayınları, İstanbul, 2016
- Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gören, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- Firdevs Canbaz Yumuşak, “Ütopya, Karşı Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, **Bilig Dergisi**, sayı: 61, ss. 47-70
- Gizem Özdel, “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon ile İktidarın Gözü Göstergeleri”, **The Turkish Online Journal of Design Art and Communication**, 2012, cilt: 2, sayı: 1, ss. 22-29
- Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansımaları”, **Balkan Araştırması Dergisi**, sayı:1, ss. 91-111
- İlknur Şentürk ve Selahattin Turan, “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 2012, cilt: 18, sayı: 2, ss. 243-272
- Krishan Kumar, **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya**, çev. Hakan Tanıttıran, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006
- M. Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalarda**, Hece Yayınları, Ankara, 2004
- Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016
- Michel Foucault, **İktidarın Gözü**, çev. Ferda Keskin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi, **Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet**, İstanbul, 2012b
- Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi, **Rüyada Terakki**, çev. Hilal Aydın ve Öykü Özer, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012a
- Murat Gülsoy, “Edebiyatımızdaki İlk Ütopya Örneklerinden Rüyada Terakki ve İleri İslam Medeniyeti Rüyası”, **Notos Öykü**, sayı: 36, ss. 56-60
- Nurettin Öztürk, **Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1992

Sadık Usta, “Türkiye Deviminin Ütopyaları”, **Bilim ve Ütopya Dergisi**, Sayı: 167, ss. 7-16

Seda Uyanık, **Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013

Thomas Lemke, **Biyopolitika**, çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016

Thomas More, **Utopia**, çev. Selahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mina Urgan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016

Tommaso Campanella, **Güneş Ülkesi**, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016